

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Nyelvtudományi Doktori Iskola
Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Program

Bockovac Tímea

**A magyarországi horvátok
jelenkori nyelvi állapota
és anyanyelvük megőrzésének kilátásai
a nyelvi jogok tükrében**

Doktori (PhD) értekezés tézisei

A kutatás célkitűzéseiről,
a feltárás módszereiről és eredményeiről

Témavezető:
Dr. Barics Ernő, CSc

Pécs
2018

Tartalom

1. A kutatás kiindulópontja, alapvetései és céljai	3
2. A nyelvi jogok	6
2.1 A nyelvi jogok és a kisebbségek nemzetközi védelme	6
2.2 Magyar-horvát együttműködési egyezmények ...	7
2.3 A nyelvpolitika fogalmának lehetséges értelmezései	9
2.4 A nyelvpolitika fajtái	11
3. A magyarországi horvátok	13
3.1 A magyarországi horvátok története	13
3.2 A magyarországi horvátok nyelve	16
3.3 A magyarországi horvátokról a népszámlálási adatok tükrében	17
3.4 A magyarországi horvátok köznevelési autonómiája	19
3.5 A magyarországi horvát nyelvű oktatási programok	21

4. A magyarországi magyar-horvát kéttannyelvű gimnáziumokba járó tanulók kétnyelvűsége	22
4.1 A feltáró kutatás indokoltsága	22
4.2 A feltáró kutatás eredményei	23
5. Nyelvi revitalizáció, nyelvi tervezés, nyelvi menedzsment	26
5.1 A horvát nyelv veszélyeztetettségi foka	26
5.2 A nemzetiségi horvát nyelvi tervezés folyamata 1993 –2018 között	27
6. Lezárás, összegzés, kitekintés	28
7. A tézisekhez felhasznált szakirodalom	32
8. A szerző témában végzett publikációs tevékenysége	35
8.1 Publikációk	35
8.2 Konferencia-előadások	36

1. A kutatás kiindulópontja, alapvetései és céljai

A dolgozat célja szociolingvisztikai kontextusban vizsgálni a magyarországi horvát nemzetiség nyelvi állapotát, átfogó képet adni a horvát nyelv oktatási rendszeréről, a közoktatás keretein belül megvalósuló magyar-horvát két-nyelvűségről, a nyelvhasználati szinterek a nyelv és identitás összefüggéséről, valamint a kisebbségi (tan)nyelvpolitika és nyelvi tervezés lehetőségeiről. Az értekezésben a nemzetközi kisebbségvédelmi szerződések nyelvhasználati vonatkozása mentén történik meg a Magyarországon elfogadott jogi dokumentumok által biztosított nyelvi jogok összefoglaló bemutatása, különös tekintettel a nyelvtanítás biztosítására vonatkozó jogra, valamint a nemzetiségi nyelvpolitika szabályozott és tervezett megnyilvánulásai formáira.

Kiinduló hipotéziseim szerint a hazai horvát nemzetiség körében az anyanyelv családon belüli átörökítésének folyamata már megszakadt, illetve nem megfelelő, így az iskolai környezetre hárul a (nyelvi)hiánypótlás feladata, valamint a nyelv átörökítésének „terhe” is, ugyanakkor kétséges a tervezett nyelvpolitika megléte, az esetleges döntések helyi jellegűek, nem előzik meg őket empirikus kutatások, így nincsenek alátámasztva tudományos érvekkel sem.

Annak ellenére, hogy a hazai nemzetiségek oktatáspolitikájával és iskolarendszerével foglalkozó kutatások az 1990-es évektől folyamatosnak mondhatók¹, ismereteim szerint néhány más nemzetiséghez, illetve etnikumhoz képest a magyarországi horvátok nyelvhasználatáról, oktatásáról és iskolarendszeréről az utóbbi 25 évben nem készült átfogó kutatás, így a téma alulkutatott jellege miatt más hazai nemzetiségekre², – főként a német, román, szlovák-, illetve egy, a horvátországi magyar nemzetiségű tanulók kétnyelvűségére vonatkozó kutatást vettem alapul³ –, természetesen figyelembe véve a nemzetiségekre vonatkozó egzakt adatokból adódó eltéréseket, valamint a jogi és oktatási viszonyrendszerek szabályozásának és oktatási színtereinek különbözőségét is.

1. A kutatások közül kiemelném Bartha Csilla: *A nyelvek és nyelvváltozatok: összehasonlító adatok a kétnyelvű magyarországi kisebbségi közösségek nyelvi attitűdjéről* című kutatását, melynek során a magyarországi beás, német, romani, román, szerb, szlovák közösségeket vizsgálták. Az adatgyűjtés 2003-2004-ben zajlott *A nyelvi másság dimenziói: A kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei* című projektum keretében az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszékének, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézet Élőnyelvi Osztályának kutatói és egyéb Kutatóintézetek közreműködésével, azonban itt sem található a hazai horvátokra vonatkozó adatok.

2. Erb Mária, Knipf Erzsébet, Imre Anna, Borbély Anna, Bartha Csilla kutatásai

3. Denković Andrea

A fentiekből következő kérdésfelvetéseim arra fókuszáltak, hogy a sokféleképpen meghatározható nyelvpolitika fogalom vonatkoztatható-e a hazai nemzetiségekre, pontosabban a horvát nemzetiségre, létezik-e, lehet-e egyáltalán nemzetiségi nyelvpolitikáról beszélni? Mennyiben élnek a magyarországi horvát nemzetiségi nyelvhasználók a nyelvi tervezés lehetőségével? Amennyiben a nyelv átörökítése intézményes úton valósul meg, mérhető-e és milyen módon az oktatási színtereken végzett oktatói nevelő munka hatékonysága? Meghatározható-e az oktatási folyamatban résztvevő tanulók magyar-horvát kétnyelvűségének foka, horvát nyelvtudásuk mértéke? Az alkalmazott metodológia egyaránt tartalmaz elsődleges, – jogszabályok, minisztériumi ügyiratok, országgyűlési jelentések, statisztikai adatok, tantervek, iskolai statisztikai adatok, pedagógiai programok, iskolai honlapokon szereplő adatok –, és másodlagos forrásokat, – kutatási adatok –, a témához kapcsolódó tanulmányok, könyvek, jelentések adatainak összegző feldolgozását és személyes tapasztalataimat, melyeket gyakorló tanárként, érettségi vizsgaelnökként, valamint tantárgyi versenyek elnökeként szereztem mindezekig.

2. A nyelvi jogok

2.1 A nyelvi jogok és a kisebbségek nemzetközi védelme

A kisebbségi lét és nyelvhasználat lehetősége elválaszthatatlanul forr össze a nyelvi jogok kérdésével, amelyek pedig számos további alapjoggal állnak összefüggésben. A nyelvi jogok az egyetemes emberi jogok szerves részét képezik, azok harmadik generációjába, az identitásjogok és a közösségi kisebbségi jogok közé illeszthetően több szinten (pl. közösségi és egyéni jogok) is értelmezhetők. A kisebbségvédelmi rendszer kialakítása és vizsgálata a nemzetközi jog területéhez tartozik, arról, hogy az nem csupán egy állam belügyi kérdése a 20. század második felében keletkezett nemzetközi záróokmányok is tanúskodnak. A kisebbség fogalmának definiálása összetett és többrétű, a múlt század folyamán fellelhető a „nemzetfragmentum”, az 1970-es évek óta az „etnikai csoport”, „népcsoport”, „nemzeti kisebbség”, „együtt élő nemzetiség”, a „nemzeti kisebbségek”, „etnikai kisebbségek”, „etnikai csoportok” megjelölés is. A legtöbbet idézett, bár egyetlen nemzetközi dokumentumban sem rögzített Francesco Capotorti-féle definíció alapján a kisebbség „olyan nem domináns csoport, amely lélekszámban kisebb az állam népességének többi részénél,

s amelynek tagjai – mint az adott állam szülöttei – olyan etnikai, vallási vagy nyelvi jegyekkel rendelkeznek, amelyek különböznek az állam népességének többi részétől és olyan szolidaritásérzést tanúsítanak, még ha burkolt formában is, amely kultúrájuk, hagyományaik, vallásuk vagy nyelvük megőrzésére irányul” (idézi Girasoli:1995:111).

2.2 Magyar-horvát együttműködési egyezmények

Magyar-horvát vonatkozásban az együttműködés hatékony-ságát rendszeres kisebbségvédelmi konzultációk, valamint kétoldalú kisebbségvédelmi szerződések segítik elő, melyek közül kiemelendő a **Szerződés a Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között a baráti kapcsolatokról és együttműködésről**⁴. A szerződés 17. cikkelye szerint: „A Horvát Köztársaságban élő magyar nemzetiségnek és a Magyar Köztársaságban élő horvát nemzetiségnek joga van ahhoz, hogy egyénileg vagy közösségük más tagjaival szabadon kifejezhessék, megőrizték és tovább fejlesszék etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásukat anélkül, hogy őket bárki akarata ellenére asszimilációra kényszerítené.

4. Forrás: epa.oszk.hu/02100/02169/00005/m960414.html (a letöltés ideje: 2017.03.24.)

Joguk van ahhoz, hogy anyanyelvüket a magánéletben és a nyilvánosság előtt szabadon használják, anyanyelvükön információkat terjesszenek és cseréljenek, és azokhoz hozzáférjenek. Joguk van ahhoz, hogy emberi jogaikat és alapvető szabadságjogaikat teljes mértékben és hatékonyan mindenfajta diszkriminációtól mentesen és a törvény előtt teljes egyenlőségben gyakorolják.” Az 1995-ben aláírt, 18. cikk-ből álló **Egyezmény a Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között a Magyar Köztársaságban élő horvát kisebbség és a Horvát Köztársaságban élő magyar kisebbség jogainak védelméről**⁵ kiindulópontja, az hogy mindkét nemzetiség gazdagítja a két ország kultúráját, figyelembe véve az 1992-es Horvát-magyar barátsági és együttműködési szerződés és az európai kisebbségvédelmi dokumentumok szabályozó rendelkezéseit. A **Keretegyezmény a Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között az egymás területén élő kisebbségek jogairól**⁶ a legmagasabb szintű jogi védelem biztosítása céljából jött létre. Legfontosabb érdeme, hogy az elméleti síkon rögzített szabályozáson kívül, hangsúlyozza a már előzetesen biztosított jogok

5. Forrás: https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi.docid=99700016
(a letöltés ideje: 2017.03.24.)

6. Forrás: https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A17H1246.KOR&ti=meshi
(a letöltés ideje: 2017.03.25.)

gyakorlati megvalósulását is, melynek céljából a keretegyezménnyel létrejött a **Horvát-Magyar Kormányközi Kisebbségi Vegyesbizottság** (a továbbiakban KVB). A KVB üléseinek éves ütemezésével az oktatás, a kultúra, a tudomány és az általános tájékoztatás területét érintő kérdésekről ajánlásokat fogalmaz meg a két ország kormányának, melyek oktatáspolitikai vetületére részletesen is kitérek a dolgozatban.

2.3 A nyelvpolitika fogalmának lehetséges értelmezései

A nyelvpolitika a szociolingvisztika (társas nyelvészet) kutatási területei közé sorolható, amely kapcsán aszerint, hogy a társadalmi vagy a beszédhelyzeti variabilitás nézőpontja dominál-e makroszociolingvisztikai és mikroszociolingvisztikai szinteket különböztethetünk meg, melyen belül a nyelvi jogok, a nyelvpolitika, a társadalmi kétnyelvűség, a nyelvi tervezés, a nyelvi attitűdvizsgálat, a nyelvcsere a revitalizáció, a diglosszia, valamint a nyelvek közötti kapcsolatok kutatása a makroszociolingvisztika tárgyát képezi (Cseresnyési 2004:18). A nyelvpolitika meghatározás az 1950-es évektől használatos, de az emberiség fennállása óta jelen lévő demográfia, kulturális, szociális, gazdasági, politikai, jogi és egyéb vizsgálódásoknak tárgyát képező, feszes diszciplináris rend nélküli tevékenységi kört jelölő fogalom

(Szépe 1999:13) minden társadalomban jelen van, bár formális megléte nem feltétel. A nemzetközi terminológia és a magyar megfeleltetés kapcsán Szépe György hívja fel a figyelmet arra, hogy szükséges különbséget tenni a *language policy* és a *language politics* megnevezés között, melyek közül az első a nyelvvel való cselekvést jelöli és a nyelvtervezés szinonimájaként használatos, miközben a második a mindenkori politikai hatalom nyelvre gyakorolt befolyására utal (Szépe 2001:14). A magyar és a horvát terminológiában a nyelvpolitika (jezična politika) és a nyelvi tervezés (jezično planiranje) megnevezés egyaránt elterjedt.

Bugarški úgy véli, hogy a nyelvpolitika „egy társadalom politikájaként a nyelvhasználat területén, elvek, vélemények és döntések együtteseként, határozható meg, melyekben ennek a társadalmi közösségnek a viszonya mutatkozik meg a rendelkezésére álló verbális repertoár kapcsán” (idézi Škiljan 1998:8), és ez közelíti meg leginkább a Kaplan-Baldau⁷ féle meghatározást, mely szerint a nyelvpolitika azoknak a jogalkotási aktusoknak az összessége, amelyek célja a társadalom és a társadalomban létező és használt nyelv vagy nyelvek közötti kapcsolat (esetleg csak jelképes) alakítása.

7. Forrás:<http://hu.languagesindanger.eu/bookofknowledge/nyelvpolitikaes-nyelvtervezes>
(a letöltés ideje: 2018.02.15.)

2.4 A nyelvpolitika fajtái

Fentiek értelmében a nyelvpolitika szoros összefüggésben áll a nyelvhasználati szabályokkal, társadalmi vetülete a hivatalos nyelv szabályozásán túl kiterjed(het) a többségi és kisebbségi viszonyban álló valamennyi nyelvre, melyek szabályozása nyelvi ideológiák alapján történik.

A nyelvi mítoszokkal szoros összefüggést mutató nyelvi ideológiák alaptípusai Sándor Klára szerint az asszimiláció, a pluralizmus, a vernakularizáció és az internacionalizáció (Sándor 2016:148), melyek kiegészíthetők a nyelvi konzervativizmussal, a nacionalizmussal, a purizmussal, a standardizmussal és a homogenizmussal is (Lanstyák 2009:29). Az ideológiák érvényesülése és a nyelvhasználati szabályozást meghatározó tényezők mentén egy állam nyelvpolitikája lehet explicit (kinyilatkoztató, nyílt), implicit (burkolt), támogató, egalitárius, jogi eszközökkel szabályozó vagy kevert. Az **explicit nyelvpolitika** pontosan meghatározza a nyelvhasználati jogokat, míg az **implicit** esetén a kisebbségek jogai nincsenek konkrét jogi dokumentumokban szabályozva. A **támogatást biztosító** nyelvpolitika a jogi eszközökön túl anyagi eszközökkel is biztosítja a nyelvhasználatot, míg a **toleráns nem korlátozó**, de nem határozza meg a nyelvhasználat színtereit és forrásainak biztosítását sem.

A **kevert nyelvpolitikák** a többségi nyelv mellett jogokat biztosítanak a kisebbségi nyelv használatára is. „Az állam nyelvpolitikája nagy hatással van az állampolgárok nyelvhasználati szokásaira és az interetnikus kapcsolatok jellegének alakulására. A homogenitásról szóló dogma, mely szerint a legjobb társadalom a különbségeket nélkülöző társadalom, sokszor nyer teret a nyelvpolitikák megalkotásakor” (Puskás 2000). A hátrányos helyzetű nyelvi etnikai közösségekre Lafont (1984) szerint mindezen kívül vonatkoztatható az ún. **diglossziás ideológia** is, amely a nyelvi-kulturális elidegenedésen alapul és nem hoz létre egységes nyelvpolitikát, „csupán a nyelvpolitikai stratégiáknak kölcsönöz radikális színezetet, amely megnyilvánulhat a többségi nyelvhez való konformista alkalmazkodásban, vagy ennek ellenkezőjében, a saját egynyelvűségekre való törekvésben” (bővebben Szépe-Derényi 1999:54).

3. A magyarországi horvátok

3.1 A magyarországi horvátok története

A hazai horvát népcsoportok jórészt a török hódoltság alatt, de különböző történelmi időkben érkeztek Magyarországra, tömeges menekülésükre 1520-30 között került sor⁸, bár bizonyos kutatások azt igazolják, hogy a Dráva és a Mura folyó bal partján már a honfoglalás korában is éltek őshonos horvátok. A történelmi Magyarországon belül az elnéptelenedett Zala, Vas, Somogy, Sopron és Moson megye egyes részein telepedtek le, de egyes csoportjaik Pozsony környékéig is eljutottak. A horvát nyelvnyelvjárásainak sokszínűsége részben abból adódik, hogy a horvátok a 15. és a 18. század között a teljes horvát etnikai területről települtek be, azaz nem csak Horvátországból, – Dalmáciából, Szlavóniából, a Horvát középhegységből, vagy Likából, – hanem Bosznia-Hercegovina különböző vidékeiről is, így az új életterükben a horvát nyelv három fő nyelvjárástípusába, – kaj, sto és csa –, tartozó dialektusokat örökítették tovább.

8. bővebben Hoóz:2006

Készítette: Végh Andor

E különböző tradíciójú és eltérő nyelvezetű népcsoportok mai földrajzi elhelyezkedését tekintve elmondható, hogy a magyar-osztrák, magyar-horvát és a magyar-szerb határ mentén, illetve közelében, viszonylag távol egymástól szórványokban élnek. A sokszínű hazai horvátságot több szempont szerint is igyekeztek már csoportosítani, de a legelfogadottabb az alábbi hét nagyobb népcsoport megkülönböztetése:

- nyugat-magyarországi/gradistyei horvátok (6)
- Mura menti horvátok vagy zalai horvátok (5)
- Dráva menti horvát népcsoport, Somogy és Baranya megye déli részén (2, 4a, 4b)

- bosnyák-horvátok, Baranya megye, Pécs környéke (3)
- sokác-horvátok, akik további négy etnikai csoportot alkotnak: bácskai sokácok, mohácsi sokácok, falusi sokácok, Dráva menti horvátok (Sárosác 1973:369)
- bunyevác horvátok, Bácskában (1)
- Duna menti vagy rác-horvátok, Kalocsa környékén(7)

Az 1950-es évektől rövid demokratizálódó törekvések hatásaként megindul a kulturális önszerveződés folyamata, amely a Rákos-diktatúra idejéig tart és a délszláv unitarista nemzeti egységfelfogás irányába halad (Sokcsevity 2011:750). Bár a politikai légkör enyhülésének következtében az 1960-1970-es évektől jelentkeztek ugyan kedvezőbb változások is, pl. az anyaországi kapcsolattartás lehetősége, azonban ez a későbbiekben nem vált intenzívvé.

A valódi változást az 1989-es rendszerváltozás jelentette, ami hozzájárult a hazai horvátok intézményrendszerének fokozatos kiépüléséhez, valamint a kulturális autonómiára irányuló törekvéseik sikeréhez.

3.2 A magyarországi horvátok nyelve

A hazai horvátok kapcsán a dialektológia tudománya alapvetően hét nyelvjárási csoportot különböztet meg,⁹ melyek az alábbi népcsoportokhoz köthetők:

- a csa/ča nyelvjárás (néhol erős sto/što nyelvjárású elemekkel) a Vas és Győr-Sopron-Moson megyében élő nyugat-magyarországi (gradistyei) horvátokhoz,
- a kaj nyelvjárás a Mura menti (zalai) horvátokhoz, akik meglehetősen egységes nyelvjárási és kulturális jegyekkel bírnak,
- a nyelvjárási szempontból nem egységes Dráva menti horvátoknál, a što- és a kaj elemek egyaránt megtalálhatóak,
- a Pécs környéki falvakban élő bosnyák-horvátokhoz a što nyelvjárás -jező változata köthető,
- a što-nyelvjárás -íző változatának archaikus alakját beszélők a Baranyában és Bácskában élő sokác-horvátok,

9. bővebben: Barić 2006: 19.

- a Bácskában élő bunyevác-horvátok, a što-nyelvjárás -íző változatának újabb alakját beszélők,
- valamint a Kalocsa környékén élő, régies szlavóniai -ező što-nyelvjárást beszélő Duna-menti (rác) horvátok (Barić 2006:17).

3.3 A magyarországi horvátokról a népszámlálási adatok tükrében

Az 1990. évi népszámlálás adatai alapján Magyarországon 13.570 fő tekintette magát horvát nemzetiségűnek, 17.577 fő nevezte meg anyanyelveként a horvát nyelvet és több mint 17 000 személy pedig anyanyelve mellett beszélt a horvátot.

A 2001. évi népszámlálás válaszainak összesítése szerint hazánkban 15.620 fő vallotta magát horvát nemzetiségűnek, illetve 14.345 fő jelölte a horvátot anyanyelveként, illetve 17.779 beszéli anyanyelvén kívül.

Nyomasztó a tény, hogy az 1990. évi adatokhoz képest 18,4%-kal csökkent a horvát anyanyelvet vállalók száma, valamelyest biztató viszont, hogy 15,1 %-kal nőtt a horvát nemzetiségűeké. A 2011. évi népszámlálási adatok 26.774 horvát nemzetiségű (12.471 férfi – 14.303 nő) személyt mutatnak,

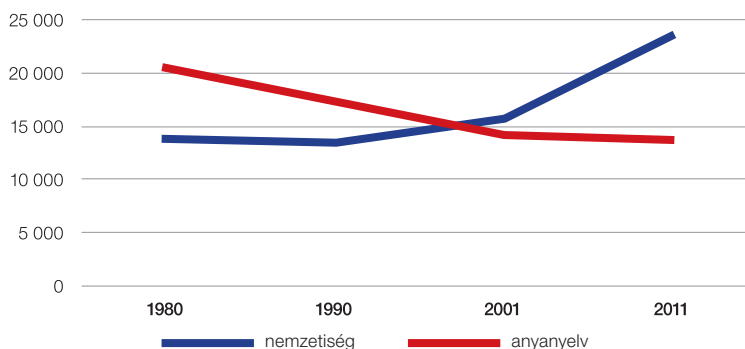
becsült létszámuk azonban ennél jóval magasabb, körülbelül 50.000 – 80.000 közé tehető. Ugyanezen év adatai 13.716 (51%) horvát anyanyelvű főt mutatnak,¹⁰ ami további 4,1%-os csökkenést mutat az anyanyelvhasználók számát tekintve, 16 053 fő jelöli a horvátot a családban beszélt nyelvként. A két census között egyaránt csökkent a horvát anyanyelvet és a családban beszélt horvát nyelvet vallók száma.

Figyelembe véve az utóbbi közel három évtized társadalomszociológiai és kedvező kisebbségpolitikai változásait a hazai horvátokat tekintve a nemzetiségi kategóriánál jól látható a folyamatos létszámnövekedés, illetve a 2001. évi és a 2011. évi adatok közötti kiugróan magas pozitív változás.

Azonban ha mindezt az anyanyelvi beszélők számának változásával vetjük össze, akkor éppen ellentétes tendencia érvényesül, illetve ha abban a kontextusban vizsgáljuk, melyben a népszámlálás metodológiáját is figyelembe vesszük, kérdésessé válik az adatok pontossága.

10. Forrás: www.nepszamlalas.hu/hun.kotetek/kotetek.html (a letöltés ideje: 2016.05.15.)

A nemzetiségi identitásdeklaráció és az anyanyelv megvallásának összefüggése 1980-2011 között

Forrás: Népszámlálási adatok (KSH) alapján saját szerkesztés

3.4 A magyarországi horvátok köznevelési autonómiája

Magyarországon jelenleg a nemzetiségi oktatás három alapvető jogi dokumentum és számos egyéb kiegészítő irányelv alapján szerveződik valósul meg. Az **Alaptörvény**¹¹ XXIX. cikk első pontja kimondja, hogy: „A Magyarországon élő nemzetiségek államalkotó tényezők. Minden, valamely

11. Magyarország Alaptörvénye (Budapest: Novissima Kiadó 2015)

nemzetiséghez tartozó magyar állampolgárnak joga van önazonossága szabad vállalásához és megőrzéséhez. A Magyarországon élő nemzetiségeknek joguk van az anyanyelv-használathoz, a saját nyelven való egyéni és közösségi névhasználathoz, saját kultúrájuk ápolásához és az anyanyelvű oktatáshoz.”

A 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről lehetővé teszi a magyaron kívül más, nemzetiségi nyelven való oktatást, garantálva a szülőknek a nemzetiségi hovatartozásra tekintettel történő iskolaválasztás lehetőségét.

A nemzetiségek jogairól szóló törvényen túl a hazai nemzetiségi nevelésre és oktatására vonatkozó további rendeletek, útmutatók, és szabályok az alábbiak:

- A nevelési-oktatási intézmények működéséről és a köznevelési intézmények névhasználatáról szóló 20/2012. (VIII. 31.) EMMI rendelet
- 110/2012.(VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról
- A Nkt. végrehajtásáról szóló 229/2012. (VIII. 28.) Korm. rendelet,
- 51/2012. (XII. 21.) EMMI rendelet a kerettantervek kiadásának és jóváhagyásának rendjéről, valamint annak mellékletei

- 17/2013. (III. 1.) EMMI rendelet. A nemzetiség óvodai nevelésének irányelve és a nemzetiség iskolai oktatásának irányelve kiadásáról,
- 106/2012. (VI. 1.) Korm. rendelet az érettségi vizsga vizsgaszabályzatáról (módosítás), 2012. évi CXXV. törvény a tankönyvpiac rendjéről szóló 2001. évi XXXVII. törvény.

3.5 A magyarországi horvát nyelvű oktatási programok

A hazai horvát nevelési és oktatási program az állami oktatási hálózat szerves részeként valósul meg, melyhez az állam biztosítja a tankönyvek és taneszközök előállítását is.¹² A 2016/2017-es tanévben 9 óvoda működött anyanyelvű, 18 kétnyelvű és 1 kiegészítő horvát program szerint, 35 általános iskolában van heti 4-5 órában horvát nyelvoktatás, az egész országban mindössze 5 intézményben folyik kétnyelvű horvát általános iskolai oktatás: Budapesten, Felsőszentmártonban, Hercegszántón, Pécssett és Szentpéterfán, bár jelenleg a sellyei általános iskola két tannyelvűvé válásáról is folynak az egyeztetések.

12. 31. § Az állam a központi költségvetésről szóló törvényben meghatározott keretek között biztosítja a nemzetiségi nevelés-oktatáshoz a tankönyvek megjelentetését, a taneszközök előállítását.

4. A magyarországi magyar-horvát kéttannyelvű gimnáziumokba járó tanulók kétnyelvűsége

4.1 A feltáró kutatás indokoltsága

A téma alulkutatottságát igazolja az is, hogy a két hazai két tanítási nyelvi gimnázium tanulóinak nyelvhasználatáról sem készült még olyan felmérés, amely a későbbiekben megismételhető lenne, mutatva ezzel a változások minőségét. Az általam elvégzett kérdőíves kutatás sem tekinthető teljesnek, célja a kétnyelvűség, a nyelvhasználati szinterek és a nyelvi attitűd vizsgálata volt, melyek megismerése lehetőséget teremt az esetleges nyelvi beavatkozás tervezett elvégzésére. A kérdőíves felmérésben összesen 166 tanuló vett részt, a két hazai, – budapesti és pécsi –, két tanítási nyelvű, (horvát-magyar) gimnáziumok tanulói összlétszámának (223 fő) 74%-át alkotva. A kérdőív adatainak rögzítése és statisztikai elemzése a Microsoft Excel program alkalmazásával és a Statistical Package for Social Science (SPSS) Windowsoperációs rendszerben működő program felhasználásával történt. Az adatfeldolgozás folyamán egyaránt fontos volt az egyváltozós leíró statisztikai kimutatás és a többváltozós eredmények elemzése is.

4.2 A feltáró kutatás eredményei

Az elvégzett empirikus kutatás célja az volt, hogy felmérje a hazai magyar-horvát két tannyelvű középiskolákban tanuló 9-12. osztályos korosztály (két)nyelvi állapotát. A kapott adatokból megállapítható, hogy a tanulók 70,1%-a a magyar nyelvet, 16,8%-uk a horvátot tartja anyanyelvének, és a teljes mintából csupán egyetlen fő jelölte a magyar-horvát nyelvpárt anyanyelveként. A tanulók jelentős része nyelvileg homogén léttérben a másodlagos szocializáció folyamán, intézményesített környezetben sajátította el a horvát nyelvet, így esetükben a korai kétnyelvűvé válás nem valósulhatott meg. A szülők nagyrésze nem biztosította a nyelv átadását, kérdés az is, hogy biztosíthatta-e egyáltalán, amennyiben ő maga sem beszéli azt megfelelő mértékben, vagy esetleg egyáltalán, erről a szülők anyanyelvére vonatkozó adatok tájékoztatnak, amelyek szerint az édesanyák 73,1%-ának, az édesapák 62,9%-ának magyar az anyanyelve. A teljes vizsgálat során a nyelvi egyensúlymutató 23,00 és 71,93 közötti tartományban mozgott, gyenge horvát és erős magyar nyelvi dominanciát mutatva. A válaszadók saját maguk ítélték meg nyelvismereti szintjüket, ezek alapján a magyar nyelvet anyanyelvi szinten 83,8%-uk, a horvátot pedig 22,8%-uk beszéli. A magyar nyelvi tanulmányi átlaguk 4,14, míg a horvát nyelvi 3,72.

A négy nyelvi alapkészség, – értés, beszéd, olvasás és írás –, közül a tanulók a horvát nyelvi íráskészségüket ítélték a legjobbnak, ezt követte a beszéd, majd az olvasás és végül az értés minősítése. A kutatás rámutat az oktatás fontosságára, illetve a horvát tannyelv tudatos választására, mivel annak elsajátítására a teljes minta esetében 13,8%-ban az óvodában, 43,1%-ban az iskolákban került sor. A nyelvhasználati szinterek vizsgálata eltérő nyelvi egyensúlymutatókkal ugyan, de tovább egyértelműsítette a magyar nyelv dominanciáját, az informális, formális és személyes szintereken egyaránt. A családon belüli horvát nyelv használata az apai nagyanyával zajló kommunikációt jellemezte a legmagasabb arányban, illetve valamivel magasabb az édesapával zajló kommunikációban, mint az édesanya esetén.

A nyelvi attitűdvizsgálat eredményei azt igazolták, hogy a gimnazisták pozitívan viszonyulnak a horvát nyelvhez, 94,6%-nak tetszik a horvát nyelv, és többen is megfogalmazták, hogy későbbi életszakaszaikban, elsősorban a gazdasági előnyöket figyelembe véve terveik vannak a nyelvvel, ugyanakkor kevesen emelték ki a nyelv átörökítésének szándékát. A nyelvi sztereotípiák vizsgálatának eredménye egyértelműsíti a Horvátországban használt horvát nyelv elismertségét és magas presztízsét, ez is utal arra, hogy a presztízsérték növelése céljából nagy szükség lenne a hazai horvát

nyelvváltozatok hordozta kulturális és nyelvi örökség feltárására és tudatosítására. A feltáró kérdőíves kutatás rávilágított arra, hogy a vizsgált tanulói populáció kétnyelvűségéről egyértelműen állítható a magyar nyelvi dominancia, amely végigvonul valamennyi nyelvhasználati szintéren.

Lezárásként megállapítható, hogy a tanulók az oktatási folyamatban a horvát sztenderd nyelvet sajátítják el, a tájnyelv ismeretéről nem születtek használható adatok. A későbbi nyelvészociológia kutatások kitérhetnének a nyelvválasztásra, a nyelvmegtartás lehetőségeinek vizsgálatára is. A két vizsgált iskolában tapasztalatom szerint a nyelvi belemerülési oktatási program is megvalósul, vagyis a „magas státuszú anyanyelvet beszélő többségi gyermek a létező alternatívák közül önként választja a számára idegen (kisebbségi) nyelven folyó oktatást” (Skutnabb-Kangas 1997:26). Ennek kapcsán egyaránt érdemes lenne a vizsgálni a magyar családok érdeklődésének okát és az e családokból származó, de a nemzetiségi nyelvi program szerint haladó gyermekek identitásfejlődését is. Amennyiben az iskola valóban nem a család mellett, hanem a család helyett tölti be nyelvátörökítő szerepét fontos lenne a két tannyelvű programok hatékonyságának és a tanulói kognitív nyelvi kompetenciák fejlődésének mérése is.

5. Nyelvi revitalizáció, nyelvi tervezés, nyelvi menedzsment

5.1 A horvát nyelv veszélyeztetettségi foka

A Krauss (2006) féle rendszerezés¹³ hat különböző kategóriáján belül eltérő szinteken jelennek meg a magyarországi horvát nyelvi állapot ismérvei. A generációközi nyelvátadást vizsgálva jórészt a 2-5 szint között helyezhető el, de a 2. szint a leg súlyozottabb, miszerint a nyelvet az idősebb generáció beszéli, de a szülők nem örökítik már át, ennek következtében a gyermekek nem első nyelvként tanulják meg azt. A nyelvhasználók arányát tekintve elmondható, hogy a 2. szinten egy kisebb csoport beszéli a nyelvet, illetve földrajzi elhelyezkedés függvényében esetleg a többség is beszéli, a nyelvhasználati tereken szintén a 2. szintre helyezhető, mivel elsősorban a fogyó, korlátozott, formális nyelvhasználati terek jellemezik és atipikus a többnyelvű egyenértékűség. A nyelvi kompetencia megítélése kapcsán a horvát nyelv a 2. és az 5. szint között helyezhető el, azonban pontosabb meghatározáshoz ez esetben is további feltáró vizsgálatok szükségesek.

13. idézi Gál 2010:40

5.2 A nemzetiségi horvát nyelvi tervezés folyamata 1993 – 2018 között

Az anyaországi nyelvi tervezés szakaszainak áttekintése után a hazai horvát nemzetiségi nyelv tervezésére irányuló törekvéseket az alábbi szakaszokra tagoltam:

1. szakasz: az 1993-1995 közötti időszak, melyet a lezajló nyelvpolitikai változások nyomán az intézmények szétválasztása és átstrukturálása követett.

2. szakasz: az 1995-2005 közötti időszak, ekkor a kulturális autonómia kiépítése céljából jelentősen tananyag és tantárgyfejlesztés történik, valamint ez a tanügyi változások ideje is (pl. tantárgyi oktatásból néhány intézmény ekkor tér át két tannyelvű oktatásra).

3. szakasz: a 2005-től napjainkig tartó korszak, melyet az elért eredmények összegzése, az új típusú érettségi rendszer bevezetése, a kritikai észrevételek megfogalmazása, a lexikográfia tevékenység fejlesztése, valamint a kiemelten fontos projektek meghatározása és megvalósítása jellemez.

6. Lezárás, összegzés, kitekintés

A Magyarországon élő horvátok létszáma az utóbbi száz év alatt 88%-kal csökkent, a többi itt élő nemzetiséghez hasonlóan nem kerülhetik el őket a felgyorsult asszimilációs folyamatok, illetve a teljes beszélőközösségre kiterjedő nyelvi változás sem, melyet jelenleg a felcserélő kétnyelvűség állapota jellemez. Aggasztó az a tény, hogy az önazonosság kérdésében az identitásmutatók egymástól eltérő irányba mozognak, gyarapodó létszámú nyelvváltó nemzetiséget jelölve.

A dolgozat bevezetőjében feltett kérdésekre az alábbi válaszok adhatók:

1. Lehet-e nemzetiségi nyelvpolitikáról beszélni?

Amennyiben a közösség nyitott a valódi problémák feltárására és megvitatására, akkor tekintettel a hazai jogszabályi környezetre tudatos célkitűzések, megfelelő szakmai munka, valamint hiánypótló szociolingvisztikai kutatások adatait figyelembe véve, úgy gondolom, hogy igen, ez megvalósítható.

2. Mennyiben élnek a nemzetiségi nyelvhasználók a nyelvi tervezés lehetőségével a kisebbségi nyelvek esetén?

A horvát nyelv esetén a legnagyobb hangsúly az oktatási infrastruktúra fejlesztésére helyeződik, amely a fenn tartási feladatok átvételében és az iskolaalapítási és bővítési szándékban is megvalósul, mindehhez azonban elengedhetetlen a korszerű tananyag és tantervfejlesztés, valamint a hatékonyság mérése is.

3. Amennyiben a nyelv átörökítése intézményes úton valósul meg, mérhető-e és milyen módon az oktatási szintereken végzett oktatói nevelő munka hatékonysága?

Ahhoz, hogy erről képet alkothassunk szükséges az iskolai eredmények, és a nemzetiségi érettségi vizsga adatainak teljeskörű feldolgozása, mivel ez még nem történt meg, csupán a részleges eredmények ismeretében nem adható teljes válasz.

4. Meghatározható-e az oktatási folyamatban résztvevő tanulók magyar-horvát kétnyelvűségének foka, horvát nyelvtudásuk mértéke?

A vizsgált középiskolás populáció kapcsán támogatott endogén kétnyelvűségről, a magyar és horvát nyelv tudásának mértéke alapján domináns, az elsajátítás ideje kapcsán

szerzett, vagy tanult és egymás utáni szukcesszív, a kognitív szerveződés alapján mellérendelt (koordinált) kétnyelvűség állapítható meg. A magyarországi horvátok nyelvi jogai biztosítottak ahhoz, hogy hozzáadó értéként éljék meg kétnyelvűségüket. A hazai horvát családokban az elsődleges szocializáció nyelve jórészt ugyan mára már a magyar nyelv, az aktív beszélőközösség felnőtt és idősebb életkorú, a nyelv használata korlátozott nyelvi színtereken valósul csak meg, de mégsem tartom a nyelvvesztés folyamatát teljesen lezártnak és a nyelvcsereét elkerülhetetlennek.

Ennek azonban feltétele a magyarországi horvátok nyelvi állapotfelmérése, egy mielőbbi átfogó szociolingvisztikai vizsgálat, amely kiterjed a bidialektizmus (kettősnyelvűség) és a bikulturális kétnyelvűség vizsgálatára is. Az oktatási intézmények vitathatatlanul fontos nyelvmeőrző funkciója kapcsán célszerű lenne a nemzetiségi szülők iskolával kapcsolatos elvárásainak felmérése, valamint a nemzetiségi családok tájékoztatása a két tannyelvű programokról. Vizsgálandó az is, hogy milyen módon befolyásolhatók a családi vagy szűkebb közösségi nyelvválasztási stratégiák, és még ha kellemetlen is, tudomásul kell venni, hogy szemléletváltásra van szükség az (anya)nyelvi oktatás stratégiái kapcsán is. A jelenlegi nyelvi tervezés elsősorban a horvát nyelv oktatására, valamint a nyelvi kompetenciák kibővítésére irányul,

de további kutatandó terület a kisebbségi tankönyvek identitáselemeinek vizsgálata, a tankönyvek és a nyelvészeti ideológia összefüggése, a kétnyelvűség és a nyelvpolitika kisebbségi vonatkozásainak tanítása, illetve fontos a leendő vagy gyakorló pedagógusok nyelv és kisebbségpolitikáról meglévő ismereteinek bővítése is. Tisztában vagyok vele, hogy a hazai nemzetiségeket érintő kutatásból (Bartha, Borbély 2006:358) az is kiderül, hogy a nemzetiségi identitás összetett szerkezete fennmaradhat a nemzetiségi nyelv ismerete és használata nélkül is, gyakorló pedagógusként és két két-nyelvű gyermek szülőjeként úgy vélem, hogy ez a magyarországi horvátok esetében nem reális és, hogy a nemzetiségi horvát nyelv fennmaradása érdekében elsősorban a közösség tagjain múlik, hogy felismerjék a kétnyelvűvé válás előnyeit és felvállalják az ezzel járó esetleges többletterheket.

7. A tézisekhez felhasznált szakirodalom

- BARIC, ERNEST** (2006): *Rode, a jezik?!*
Radovi iz jezikoslovne kroatistike.
Pečuh: Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj/
Magyarországi Horvátok Tudományos Intézete.
- BOCKOVAC TÍMEA** (2017): *Aktualni zadaci jezične politike*
Hrvata u Mađarskoj. In: Pozsgai István (szerk.):
Studia Slavica Savariensia 1-2.
XI. Nemzetközi Szlavisztikai Napok. 72-78. p.
Szombathely: Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó.
- BORBÉLY ANNA – VANČONÉ KREMMER ILDIKÓ –
HATTYÁR HELGA** (2010): *Nyelvideológiák, attitűdök*
és sztereotípiák 15. Élőnyelvi Konferencia.
Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- CSERESNYÉSI LÁSZLÓ** (2004): *Nyelvek és stratégiák avagy*
a nyelv antropológiája.
Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- DENKOVIĆ ANDREA** (2014): *Magyar-horvát kétnyelvűség*
a közoktatásban. PhD értekezés
doktori.btk.elte.hu/lingv/denkovicandre_a/diss.pdf
(a letöltés ideje: 2017.01.08.)

- FERKOV JAKAB** (2014): *A baranyai horvátok közművelődés-története a dualizmus korában (1867–1918).*
PhD értekezés
[https://doktori.hu/index.php?menuid=193&lang=HU
&vid=13158](https://doktori.hu/index.php?menuid=193&lang=HU&vid=13158) (a letöltés ideje: 2017.05.14.)
- GÁL NOÉMI** (2010): *A nyelvi revitalizáció. Elméletek, módszerek, lehetőségek.*
Kolozsvár: Szabó T. Attila Nyelvi Intézet
Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége.
- GIRASOLI, NIKOLA** (1995):
A nemzeti kisebbségek fogalmáról.
Budapest: Akadémia kiadó.
- HOÓZ ISTVÁN** (2006): *A nemzetiségek Magyarországon.*
CDROM. Imedias Kiadó-Szomszédváarak Egyesület.
- LANSTYÁK ISTVÁN** (2009): *Nyelvi ideológiák és filozófiák.*
Fórum Társadalomtudományi Szemle
XI. évfolyam 2009/1. 27-44. p.
- PUSKÁS TÜNDE** (2000): *Nyelv, identitás és nyelvpolitika Európában.* Fórum Társadalomtudományi Szemle,
2(1), 69– 84. p.
- SÁNDOR KLÁRA** (2016): *Nyelv és társadalom.*
Budapest: Krónika Nova Kiadó Kft.

SAROSÁ CZ GYÖR GY (1973)

Magyarország délszláv nemzetiségei.

Népi kultúra – Népi társadalom VII.

Budapest: Akadémiai Kiadó. 369-390. p.

ŠKILJAN, DUBRAV KO (1998): *Jezična politika.*

Zagreb: Školska knjiga.

SKUTNABB-KANGAS, TOVE (1997):

Nyelv, oktatás és a kisebbségek.

Budapest: Teleki László Alapítvány.

SOKCSEVITS DÉNES (2011):

Horvátország a 7. századtól napjainkig.

Budapest: Mundus Novus Könyvek.

SZÉPE GYÖR GY – DERÉNYI ANDRÁS (szerk.) (1999.)

Nyelv, hatalom, egyenlőség: Nyelvpolitikai írások.

Budapest: Corvina.

SZÉPE GYÖR GY (2001): *Nyelvpolitika: múlt és jövő.*

Pécs: Iskolakultúra.

8. A szerző témában végzett publikációs tevékenysége

8.1 Publikációk

BOCKOVAC TÍMEA (2007): *Nemzetiségi nyelvhasználat a Baranya megyében élő horvát kisebbség körében.*

In: Füzes Miklós – Gyurok János (szerk.):

Kisebbségek jelene Baranyában.

Pécs: Baranya Megyei Önkormányzat.

Pécs MJV. Kisebbségkutató Közalapítvány.

BOCKOVAC TÍMEA (2010): *Sociolingvistički razlozi izumiranja jezika.* In: Stjepan Blažetin (szerk.):

IX. Međunarodni kroatistički znanstveni skup. 275-281.

Pécs: Magyarország Horvátok Tudományos Intézete

BOCKOVAC TÍMEA (2012): *Bosznia-Hercegovina nyelvi képének sajátosságai a 21. században*

In: Lendvai Endre – Wolosz Robert (szerk.):

Translatologia Pannonica III.

Pécs: Pécsi Tudományegyetem BTK,

Fordítástudományi Kutatóközpont 177-185. p.

BOCKOVAC TÍMEA (2017): *Aktualni zadaci jezične politike Hrvata u Mađarskoj*. In: Pozsgai István (szerk.): *Studia Slavica Savariensia 1-2. XI. Nemzetközi Szlavisztikai Napok*. 72-78.p.
Szombathely: Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó.

8.2 Konferencia-előadások

Imaju li Hrvati u Mađarskoj jezičnu politiku?

elhangzott: A Magyar Tudomány Napja című konferencián. Baja, 2012. 11. 14.

Jezično-pravna analiza novoga mađarskog ustava

elhangzott:

II. Međunarodna kroatološka konferencija

II.Nemzetközi Kroatológiai Konferencián.

Zágráb, 2011. 09. 29. 10.01.

A horvát nyelv oktatási színterei

elhangzott: a *Nyelv, kultúra, etnicitás... – identitás* című konferencián. Pécs, 2016. 06. 03-04.

Uloga sociolingvističkih istraživanja u jeziku manjina

elhangzott: A XIII. Nemzetközi Kroatisztika

Konferencián. Pécs, 2016. 10. 21-22.